

Carola Skott, Lisen Dellenborg, Margret Lapp och Kristina Nässén: *Människan i vården. Etnografi, vård och drama*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2013. 239 s. ISBN 978-91-7331-612-5.

Knowing is a process of active following, of going along (Ingold 2013:1).

Etnografi har under de senaste åren lyfts fram som en viktig kvalitativ metod att använda inom både hälso- och sjukvårdsforskning och det professionella vårdandet. Mycket av de metodologiska perspektiven som utvecklats har kommit att bygga på de etnologiska och medicinantropologiska metodologierna med lång tradition. Men också i mer medicinskt traditionstygda tidskrifter som *The British Medical Journal* argumenteras för metodens användning inom hälso- och sjukvård. Så poängterar t.ex. medicinaren Jan Savage att etnografi har kommit att förbises som en kvalitativ metod när det gäller mer djupgående och kontextuella undersökningar av hälso- och sjukvårdsfrågor (*BMJ* 2000;321:1400). Hon argumenterar också för att den etnografiska undersökningen kan utnyttja en rad kvalitativa och kvantitativa metoder samt att etnografi kan användas i ett tidigt stadium i forskningen för att generera frågor som kan följas upp med hjälp av andra metoder. Centralt för detta metodologiska angreppssätt är den kunskapsproduktion som tar fasta på att forskaren ska vara där och följa med i de situationer som studeras, precis som antropologen Tim Ingold lyfter fram i citatet inledningsvis.

Även i boken *Människan i vården. Etnografi, vård och drama* återfinns en sådan stark argumentation för etnografins, som författarna skriver, uppdrag i vården. Antologin är skriven av Carola Skott, Lisen Dellenborg, Margret Lapp och Kristina Nässén, alla med en forskningsbakgrund i socialantropologi alternativt pedagogik, samt tre av dem också legitimerade sjuksköterskor. Detta uppdrag är något som definieras av Skott inledningsvis: ”Utgångspunkt och övergripande syfte för denna bok är att introducera etnografins (ur grekiskans *ethnos*, folk, och *graphein*, skriva) möjligheter att berika metodi-

ken i professionellt vårdande och i vetenskapliga studier” (s. 11). Det är med andra ord en tudelad uppgift där man tänker sig att metoden dels ska utvecklas för användning i en professionell vardag där läkare, sjuksköterskor och andra yrkesverksamma inom vården möter patienter och deras familjer, dels som en faktisk metod för vetenskapliga vårdstudier. Metodiken är dock densamma för båda uppdragen, nämligen att ”försätta sig i kontakt med människor på en viss plats och försöka förstå vad som står på spel just där och just nu” (s. 13). Med hjälp av etnografisk tolkning och etnografiskt skrivande ska sedan upplevelsen översättas till ord. Här poängterar Skott att språket inte alltid räcker till för att beskriva komplicerad erfarenhet och därmed väljer författarna i denna bok att utveckla etnografiskt drama. Här tar man hjälp av drama-pedagogiken för att utveckla den etnografiska metoden att också innefatta en dramatisk form där man inte bara spelar upp erfarenheter, utan också tar hänsyn till mottagandet av detta drama.

Innan jag går vidare med att presenterar bokens olika kapitel vill jag rikta en kritik mot bokens disposition och författarskap, en kritik som också påverkar denna recensions form. Med epilogen inräknad består boken av 17 kortare kapitel skrivna av bokens fyra författare. Varje författare har därmed skrivit mer än ett kapitel och några kapitel är också samförfattade. Problemet med detta upplägg är att boken har olika språkstilar mellan varje kapitel och relativt många upprepningar mellan varje enskilt kapitel. En möjlighet skulle istället ha varit att skriva en samförfattad bok. För att göra denna recension mer stringent ska jag inte presentera varje enskilt kapitel, utan istället koncentrera mig på ett antal centrala teman i boken, lyfta fram och diskutera dem.

Bokens olika kapitel är indelad i tre delar, Etnografins metodologi, Etnografins praktik och Etnografisk kunskap, där den första delen behandlar fältarbetet, deltagande observation, skrivandets process och hur man beskriver, tolkar och förstår samt det etnografiska dramat. I dessa första kapitel beskrivs, utifrån Britt-Marie Thuren och Sarah Pink, fältarbetet som en kontext-

tualiserad inifrånförståelse där det är centralt att skapa förtroende och tillit till människor som man möter i fältet. Jag vill här göra en koppling till hur vi inom etnologin poängterat vikten av att *vara där* och så att säga följa med, vilket t.ex. Jonas Frykman och Nils Gilje poängterat i antologin *Being there* (2009). Samtidigt uppstår en mängd frågor som rör tolknings- och översättningsproblem i dessa situationer, vilket Näsén diskuterar när hon skriver: ”Att sträva efter att förstå andra människors erfarenheter eller behov genom att använda sin egen kropp och sina sinnesintryck förutsätter både deltagande och medvetenhet” (s. 40). Detta är ett perspektiv som närmar sig en annan diskussion i boken kring Pinks begrepp multisensorisk medvetenhet, alltså hur forskaren kan använda sina sinnen för att uppleva de studerades vardag. Ett exempel hämtas från Rosemary Blake (2011) som i sitt fältarbete på en vårdavdelning i Sydafrika för barn som behandlades för cancer, befann sig i situationer där hon var den vuxna närvarande som kom att trösta de rädda barnen vid olika behandlingssituationer. Här blev hon inte längre den distanserade forskaren, utan genom att vara där kom hon att upptäcka vikten av att se beröringen som ett empiriskt perspektiv. Det skapades inte bara en närhet och engagemang, utan beröringen var en central utgångspunkt för att kunna förstå och ifrågasätta den dualistiska uppdelningen mellan kropp och själ. Det blev också ett sätt att diskutera och ifrågasätta vad som är ”data” i en studie.

I relation till denna diskussion om multisensoriskt medvetande och sinnenas betydelse, återfinns det en fenomenologisk diskussion i kapitlet ”Beskriva, tolka och förstå – etnografins metodologi” som i och för sig tar sin utgångspunkt i den kroppsliga förståelsen, men som ger en mer filosofisk beskrivning av fenomenologins och hermeneutikens betydelse för etnografins beskrivande, tolkande och meningsskapande utgångspunkter. Hermeneutiken blir här central för att utveckla ett både ontologiskt och epistemologiskt resonemang om människan som en ständigt tolkande varelse. Även om kroppen som subjekt diskuteras i kapitlet är det främst en beskrivning av hermeneutiken som en

språklig tolkning av text och att tolka just text i relation till mänsklig handling. Här skulle det, anser jag, vara av stort intresse att sammankoppla denna diskussion med den diskussion som förs i tidigare kapitel kring begreppet multisensorisk medvetenhet. Därmed skulle kroppen bli mer synlig och författarna skulle kunna utveckla perspektiven kring den fenomenologiska kroppens betydelse i etnografisk metod.

I kapitel sju avslutas bokens första del och här introduceras och presenteras den teoretiska bakgrunden till dramapedagogik med fokus på forumspel och etnografiskt drama. En kort presentation av dessa begrepp kan vara på sin plats då det är ett spännande angreppssätt för att med hjälp av dramapedagogiken utveckla etnografien i nya riktningar. Det är också en tacksam sammanslagning då perspektiven tar sin utgångspunkt i, som författarna skriver, deltagarnas livsvärld. Men det är också här skillnaden ligger, det är inte som i etnografi, att det är informanter som studeras, utan i forumspel är informanterna istället deltagare. Deltagandet sker här i form av rollspel som bygger på deltagarnas egna erfarenheter. I dessa rollspel finns det möjlighet att pröva alternativa handlingar och därmed få insikt om och reflektera över de konsekvenser som en viss handling kan skapa. Därmed kan man säga att forumspel använts för handledning och utveckling av professioner eller som författarna skriver: ”Det handlar om att finna alternativa sätt att hantera olika situationer, exempelvis situationer i vården” (s. 83). Det kan vara att i grupp öva inför situationer som uppstår i verkligheten och istället för att vara en passiv åskådare, bli huvudrollsinnehavare och hantera dessa situationer. Etnografiskt drama utgår från forumspelen men med hjälp av en forskare och deltagarna förs också reflekterande diskussioner (värt att notera här är att författarna använder ordet forskare och man kan undra hur metoden ska omsättas i praktiken på alla de arbetsplatser som inte har tillgång till en forskare). Med hjälp av den etnografiska metoden kan innehållet i spelen sättas i relation till större sammanhang, menar författarna, och tanken är att synliggöra individuella och kollektiva erfarenheter. Författarna skriver: ”På så sätt

lyfts deltagarnas erfarenhet och kunskap om sin arbetsplats till ett högre analytiskt plan där de tillsammans med forskarna kan upptäcka mönster de inte tidigare varit medvetna om” (s. 87). I bokens andra del går författarna igenom hur ett sådant forumspel kan genomföras i t.ex. en workshop. Inte minst i kapitel 9, ”Etnografiskt drama i vårdmiljö – tolkning av ett forumspel”, synliggörs poängerna med forumspel när man utifrån ett exempel diskuterar hur vidmakthållande av en rådande ordning vid en avdelning synliggjordes av personalen och därmed blev möjlig att förhålla sig till och reflektera över.

Ett mycket läsvärt kapitel i boken är Dellenborgs ”Att utsätta sig för fältet – om betydelsen av engagerad närvaro”, som bygger på det fältarbete hon gjorde till sin doktorsavhandling om den kulturella betydelsen av kvinnlig omskärelse i Västafrika. Genom sina erfarenheter från fältet lyfter hon fram ett centralt perspektiv i etnografien, nämligen den om nödvändigheten av att bli berörd. Inlevelse och medkänsla blir två centrala ord i texten för att inte bara beskriva vikten av att närvara, utan också att kritisera det traditionella antropologiska devisen av att ”ha varit där”. Om detta skriver Dellenborg: ”Etnografisk kunskap anses således kräva en inlevelse för och i relationen med Den Andre [...] vilket är betydligt mer än att bara ’ha varit där’” (s. 157). Genom en lång, för att vara i en antologi, och välskriven etnografisk beskrivning avslutas kapitlet med ett teoretiskt resonemang som lyfter fram de dilemman som uppkommer i denna form av etnografi. Centrala frågor som ställs är bl.a.: Hur skiljer vi på etnografens inlevelse och de studerades upplevelse? Hur skapar vi engagemang och närvaro, men samtidigt inte blir oprofessionella i vår roll som etnografer? Dessa svåra frågor diskuteras med hjälp av metaforen resonans och hur man kan känna igen sig i varandras levda erfarenheter. Också motsatsen diskuterat där ”etnografen ser likhet där ingen likhet finns” (s. 170).

I den tredje och sista delen behandlas epistemologiska frågor kring vilken kunskap etnografen genererar och hur en lärande praktik kan utvecklas genom etnografiskt drama. De inledande kapitlen i denna del utvecklar i hög grad Del-

lenborgs resonemang ovan. Inte minst i Lepps kapitel om lärande i grupp tydliggörs perspektivet: ”Genom att man i forumspel spelar sin motpart försätts man i situation som får en att närma sig och försöka förstå hur den andre möjligen tänkte och kände” (s. 176). Forumspel blir på så sätt pedagogiska och dramatiska redskap som gör det möjligt för individen att vidga sin förståelse och även förändra sina attityder i förhållande till de patienter man möter eller de kolleger som finns på ens arbetsplats. Detta blir dramaledarens uppgift men också etnografen tydliggörs i sin roll, inte minst i Nässéns kapitel 14 ”Att förstå människan i vården genom etnografi”. Här presenteras en universitetskurs som tar fasta på etnografins roll och betydelse för att skapa en kommande yrkesroll som kan möta de utmaningar som finns i dagens hälso- och sjukvård. Ett sådant arbetssätt som lyfts fram är *minietnografi*, ett begrepp som är hämtat från Arthur Kleinman och Peter Bensons artikel ”Anthropology in the clinic: the problem of cultural competency and how to fix it”, där de skriver: ”What clinicians want to understand through the mini-ethnography is what really matters – what is really at stake for patients, their families, and, at times, their communities, and also what is at stake for themselves” (*PLoS Med* 2006;3(10): 1676). Alltså en form av etnografi som går fort men samtidigt söker efter ett inifrånperspektiv som inte tar för givet vad patienten vill och behöver. Ett centralt begrepp i detta resonemang är delaktighet som också diskuteras och problematiseras i de skilda kapitlen, även om det aldrig får sitt eget förklaringsvärde. Delaktighet kan här handla om att med hjälp av t.ex. minietnografi skapa en möjlighet för att patienten ska kunna känna sig mer delaktig i sin vård, men det handlar också om hur etnografen gör sig själv delaktig i andra människors liv. Dellenborg skriver om ”hur etnografen ofta ’instinktivt’ följer med i omgivningens rytm och rörelse i sin önskan att vara delaktig i människors vardag” (s. 208f). Ett resonemang som också sammanbinds med den tidigare presenterade diskussionen om Pinks begrepp multisensorisk medvetenhet och hur kroppsliga erfarenheter inte bara förstås reflexivt utan hur dessa erfarenheter ock-

så de blir en central del i människors förkroppsligade delaktighet i sin omgivning.

I epilogen lyfter Skott fram och diskuterar bokens tre teman etnografi, hermeneutik och dramapedagogik i form av etnografiskt drama och hur vården kan dra nytta av dessa perspektiv för att utveckla sin praktiska verksamhet. Därmed försöker också Skott definiera etnografins samhällsnytta, vilket inte minst blir tydligt när hon skriver: ”Att göra en enkel deltagande observation, skriva ner den, och sedan diskutera den med andra ger en insikt långt utöver teoretisk metodlära” (s. 237). Därmed kan man säga att bokens författare vill något annat med den etnografiska metoden än det vi vanligtvis är vana vid; alltså en metod som vi använder för att producera vetenskap och som lärs ut och används vid universiteten. Boken kan därför också läsas som ett exempel på hur dagens etnografer försöker hitta nya användningsområden för metoden. Författarna diskuterar inte denna omvandling explicit och jag ska därför avslutningsvis lyfta några centrala frågor som jag tycker boken lämnar läsaren med.

I artikeln ”Rendering Culture and Multi-Targeted Ethnography” lyfter Tom O’Dell och Robert Willim fram en mycket central fråga för diskussionen om etnografins nya roll utanför akademien: ”how can ethnography be mobilized in different ways to affect and engage very different publics both within and beyond the university?” (*Ethnologia Scandinavica* 2015, s. 89). Man skulle kunna tänka sig att boken *Människan i vården* är ett bra svar på frågan, men O’Dell och Willims tar det ett steg längre genom att fråga sig hur denna omformning av etnografien från bl.a. långa fältarbeten till korta också påverkar dess faktiska metod. Kanske behöver vi utveckla nya epistemologiska resonemang om vilka kunskapsanspråk vi gör? Så använder de sig av metaforen ”looping” – som de hämtar från musikvärlden – och som hjälper oss att förstå att den korta etnografien bör kompletteras med andra materialkategorier för att få analytisk bäring. Det kan handla om att använda sig av ny teknologi i form av digitala kameror eller mobiltelefon med de många olika funktioner som de har. Men det kan också vara en fråga om

vad slutprodukten för det etnografiska arbetet ska vara. Den traditionella kanalen har varit texten eller seminariet på universitetet, men utanför dessa traditionella platser händer något annat med metoden. Det är inte nödvändigtvis så att texten är den bästa formen, utan snarare ska etnografien konkretiseras och presenteras i andra former. O’Dell och Willim argumenterar, med hjälp av inledningsvis citerade Tim Ingold, för att etnografien inte avslutas med den färdiga texten, utan snarare ska vi betrakta etnografien som en början på en större process, en process som är central för hur vi skapar kunskap om förändringar i t.ex. hälso- och sjukvården. Med utgångspunkt i detta resonemang vill jag mena att boken *Människan i vården* är en mycket bra början för att fundera och reflektera över etnografins utveckling och framtida potential i etnologin liksom i samhället i stort.

Kristofer Hansson, Lund

Per Hallén, Lill-Annè Aldman, Martin Fritz: *Krona eller Klave. Utvecklingen av kreditmarknaden i Göteborg under 1800-talet*. Universus Academic Press, Malmö 2015. 376 s., ill. ISBN 978-91-87439-16-2.

Att urbaniseringen tog ett rejält kliv under svenskt 1800-tal i takt med industrialiseringen behöver inte särskilt påtalas. För Göteborg, som här står i fokus, gäller att stadens folkmängd ökade från cirka 12 000 vid seklets början till 130 000 vid 1900-talets ingång. Det är en imponerande ökning men ändå inte i paritet med den raketfart med vilken Chicago växte, från knappt 200 personer som nyblivet administrativt centrum 1833 till 1,6 miljon vid sekelskiftet 1900. Även Göteborgs befolkningsexplosion inföll under 1800-talets senare hälft och hade redan vid dess mitt passerat Stockholm som centrum för utrikeshandeln. I den självbiografiska *Tjänstekvinnans son* kan stockholmaren August Strindberg vid besök i västkuststaden genom sitt alter ego Johan konstatera att huvudstaden trots kungaslott och ämbetsverk kommit på efterkäl-